

Ի՞նչ մնաց մեզի Համազգային օճուկն

Հանդէսներու և ցոյցի ժողովուրդ, իջմարտնէն սկսեալ մինչև Պոլսի, գաւառներէն մինչև Ամերիկայի քաղաքները ներքին խանդավառութեամբ մը ամենցինք Գրի գիւտին և Հայ ազգայութեան 1,500—400 ամեակը, տանը իրապէս արժանի ընելու համար իր Հ-Մ-չէ-յնէ անուշին: Ստոյգ է թէ պէտք էր որ այսպէս եղած ըլլար, և քանի որ Հայ Ազգն իր գոթեան և փրկանստ որում տեսակետով շատ բան կ'պարտի Գրի գիւտին, և անոր հեղինակ զոյգ պատկուտի ղէմքերուն: Սահակ և Մեսրոպ այդ ստեղծումով Հայ Եկեղեցին —չէ-յն-չէ-յն, և թու մեր կանգնեցին անով Հայ ազգին շուրջը, փրկելու համար իր վրայ խուժող ազգայնական, կրօնական և մասորական հակահոսանքներէ, որոնք շատ շուտով պիտի կրնային փորել Հայ ազգութեան հիմքը, յանոր քաղաքական կեանքին կորուստէն յետոյ: Սահակ և Մեսրոպ խաղաղ և լռին կերպով իրազորեցին այն ազգայնական վսեմ ծրագրի, զոր Փրանսական մեծ յեղափոխութեան պետերը, Տանթօնէն ու Ռաֆտիէրէն սկսեալ, փորձեցին իրազորել Փրանսական Եկեղեցին —չէ-յն-չէ-յն-ով, հայրենիք մը և Քրտասական ազգ մը կազմելու համար: Սահակ—Մեսրոպի գործը թէպէտ խաղաղ ու լռին, բայց չղաղբեցաւ յեղափոխական մեծ գործ մը ըլլալէն, արդէս որ 430—470 թուականներուն մեր Եկեղեցին ու Հայրենիքը ներքին վրդափումներու աղետաւոր ճգնաժամն ապրեցան: Նոր գաղափարը բազմեցաւ սուր հակառակութիւններու: Բրգիշտներու շունչին տակ առարմատ պահպանողականութիւնը գլուխ բարձրացուց, և հայկական Երբէր մը ստեղծուեցաւ նոր գաղափարի գործաւորներուն ղէմ, և թոյն, դառն, հայածանք հրամցուեցան թարգմանիչներէ կարողազոյններուն շինչպէս ցոյց կու տան Սարենայի ողբը, և Ղազար Փարպեցիի ու վահան Մամիկանեանի գրած թուղթը, որ եղբերական դուռագներու և եղբայրասպան կռիւներու զգայացունց հիւսուածք մըն է իր ամբողջութեանը մէջ:

Պատմութեան այս ախուր երեւոյթը զարմանալի չէ ինձի համար, ամէն յանկարծական շտապշիմութիւն խզուած մըն է անցեալին, ու ներկայի տիրող կարգ

անհամարձակ էր ազգի մը ներքին կենսականութիւնն ստեղծելու և պահպանելու համար: Եւ այս հրաշքը պիտի գործէր, Սահակ—Մեսրոպի ըրածուածով, զԱստուծոյ, որ կ'ընէր հայրենի իւր չէ-յն-չէ-յն, որ կ'ընէր իւր չէ-յն-չէ-յն, Սահակ յաջողեցան հայերէն սովորները Աստուծոյ, Ս. Գրոց թարգմանութեամբ, և անոր բովանդակած հոգին թափանցել տալ Հայութեան, առանց յունական լեզուին ձեռք, և ստորակախին խուժ միջնորդութեանը: Ու յաջողեցան ալ իրենց ձեռնարկին մէջ շատ երկար դարերու համար: Գծարխտարար միեւնոյնը պիտի չկրնանք հաւատարկ այսօր, երբ մեր եկեղեցիներուն մէջ Աստուած դաշարած է հայերէն խօսելէ հայերուն հետ: Եւ այս պարագան էր որ հոկա. Գնին, հրախուժ ըլլալով պատարագել Ռասորի Ս. Փրկիչ եկեղեցին, երբ Համազգային տանին առթիւ կ'ստուէր, կարծես երեւակայութեան առջև ցցուեցան որուն ամեն հերոսներուն ստուերները, մին Աշախատէն, ու միւսը Օշականէն, ախուր ու դաժան, որոնք ըողոցի հեք մ'ունէին իրենց կուրծքերուն տակ, այն դարաւոր անիրաւութեան ղէմ որով Հայ ժողովուրդին առջև փակած ենք Ս. Գրոց հակադրութիւնը, քանի որ այսօր դրաբար կամ հին լեզուն գործածուած եկեղեցիին մէջ, ժողովուրդին ստուար մեծամասնութեան համար իր անհասկանալիութեամբ ընտալ բերութիւն մը չունի հին յունական լեզուի ձեռքութեան կամ ստորականին խտութեանէն: Ու մենք որ իր ազգայնական և ասմկամար Եկեղեցի, միշտ արձամարնանքով նայած ենք Լատին և Յոյն եկեղեցիներու հակաժողովրդական ըրածուածներուն վրայ, մենք կոյր հետեւականութեամբ մը ջալած ենք անոնց պահպանողական և հակաժողովրդական հետքերուն վրայէն, եկեղեցական —պաշտօնական լեզուի պահպանութեան խնդրոյն մէջ:

Եւ ինքնիրեն կ'ստուէր. այնչ պիտի մնայ միջոյ այս Համազգային Տօնէն: — Բիշ մը դարով կրթական փոփոխ համար, ու ալ այնչ չաւոր: Մինչդեռ ես կ'ստուէր թէ կարելի էր այս համազգային ամեն արժեքները, ու անմահացները, թարգմանական նոր դարադրուի մը բանալով, վերապրեցնելով մեր մէջ Սահակ—Մեսրոպի ողբին, և Հայ ժողովուրդին տալով Աստուած մը, որ իր լեզուով խօսէր իրեն հետ:

Այս մտածումն և փափաքը նոր չէին ինձի համար. ասկէ առաջ քանիցս գրած եմ այս խնդրոյն վերաբերմամբ, և Եկեղեցիի լեզուն ժողովրդականացնելու ան-

հրաժեշտ պէտքին վրայ: Այս առթիւ Մ-
-ի-ի 1901 Նոյ. 3 թիւով կ'զրէի. ճե-
-ցարձակ սխալում մը կայ Պատրիարքա-
-րաններու այդ անհարկի պահանջումին
մէջ, ըստ որում կ'արգիլեն եկեղեցիին
մէջ Ս. Գրոց տալու ժողովուրդին լե-
-զուն կամ ժողովուրդին տալու իր հաս-
-կցած լեզուով Ս. Գրք մը: Մարտկային
մօլեռանդ սին հնապաշտութիւնը կ'պա-
-հանջէ յանուն Եկեղեցւոյ, որ գոհ մնանք
գիրքը պահելով արժաթ պատանքներու
կամ ոսկեթել լաթերու մէջ, որպէս զի
անիկա -նհդելն, -նչ-ի-ի-ն մնայ Ամման-
-իտի խորհրդաւոր գիրքին Սիրիլեան պա-
-գամներուն պէս:

Բայց աւելի լաւ պիտի չըլլա՞ր, կը
կարծէք, եթէ ժողովուրդին սիրան ար-
-ժաթ և հոգին ոսկի ըլլար, իբր խորան
ծառայելու Աստուածաշունչին, ուրկէ
կեանքը կ'երանգաւորի և կ'ժպտի, և
ուրկէ մարդ իր ծարաւի տենչանքներուն
մխիթարութիւնները պիտի ծծէր: Յի-
-սուսի ձայնն ալ մրեւնոյն պահանջկո-
-տութիւնովը կ'խօսի շարունակ... որ-
-պէս զի Աւետարանը ժողովրդական կեան-
-քերու մէջ լուծուի մանաւանդ, քան թէ
իբր ծածկոյթներու մետաղին մէջ քարա-
-նայ:»

Երկար տարիներէ ի վեր տածուած
այս ժողովրդական պահանջին իրագործ-
-ման ամէնէն նուիրական ու վճռական
պահը Համազգային տօնն էր, որ կ'հայ-
-թայթէր մեզի: Ասով անգամ մըն ալ
կենդանացած պիտի ըլլային Սահակ և
Մեսրոպ. ասով անգամ մըն ալ դործուած
պիտի ըլլար մեծ հրաշքը, հայ ազգայնա-
-ցումի դադափարին համար: Եւ այն ա-
-տեն իրական ու տեւական պիտի ըլլային
մեր յարգանքի արտայայտութիւնները Աշ-
-տիշատի և Եշականի դամբարաններուն
հանդէպ, որոնք, աւա՛ղ, կրնան անշքա-
-նալ, կրնան մոռցուիլ, առանց իրենց ըմ-
-բանումներուն և ոգիին շարունակակա-
-նութեան, առանց Հայ ժողովուրդին և
Եկեղեցիին կենսունակութեանը: Եւ պէտք
է խոստովանիլ հրապարակաւ թէ Հայ Ե-
-կեղեցին կորուսած է իր ներքին կենսու-
-նակութիւնը, այն օրէն, երբ ժողովուրդ
և Եկեղեցի օտարացած են իրարմէ լեզ-
-ուական անհասկացողութիւնով:

Եւ եթէ երբեք այս սխալը չդարման-
-ուի կարելի եղածին շափ շուտ, Հայ Եկե-
-ղեցին պիտի դադրի կենդանի բարբառ
մը, ոգեւորող շունչ մը ըլլալէ, և պիտի
ըլլայ պատմական յիշատակարան մը, ա-
-րիւններով ու արցունքով շաղուուած
հնէարանական հիւսուած մը, բայց ո՛չ
արդիական պէտքերու գոհացում տուող
մարմին մը: Եւ օր մը անոր աւերակնե-
-րուն վրայ նստած, պիտի կրկնենք Թուր
հարցումը. «Ի՞նչ քոյ հոգի, Հոգեւոր-
-ւորն»: